

Aliona GRATI

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar. Domenii de preocupare: critică, istorie și teorie literară, studii culturale. Cărți publicate: *Magda Isanos. Eseu despre structura imaginarului*, Chișinău: Prut, 2004; *Romanul ca lume postBABELică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău: Gunivas, 2009; *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*, Chișinău: Arc, 2018 etc.

MITOPOETICA ORAȘULUI CHIȘINĂU

(DOSARUL VIZITATORILOR DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI TRECUT)

Are Chișinăul la momentul actual o mitologie proprie, alcătuită din folclorul urban subteran sau literatura cultă? Au reușit scriitorii locali sau străini să creeze în operele lor un Chișinău imaginar mitologic iradiind fascinație? Se poate orașul lauda cu un dosar greu de narațiuni care îi conferă mister sau măcar un capital pitoresc în ochii lumii largi, ori se mulțumește cu un număr de clișee de percepție, care îi compun cartea de vizită, de regulă, în mod eronat și hazardat? Sunt câteva întrebări care ne-au dictat stuctura acestui articol, îndemnându-ne să căutăm în depozitul textelor scrise reprezentările, tablourile expresive din punctul de vedere estetic-literar și, mai ales, poveștile orașului.

După mai mult de o sută de ani de existență cu statut oficial de oraș, Chișinăul începutului de secol XX avea tot temeiul să pretindă la o construcție simbolică a identității sale și chiar să aspire la demnitatea unei mitologii [1], fie una mult mai modestă în comparație cu marile orașe ale lumii. Între timp, în casele, grădinile și pe străzile lui s-au consumat drame copleșitoare, crime abominabile și pasiuni dogorâtoare, s-au desfășurat povești de viață uimitoare

și s-au afirmat destine excelente, îndemnând spiritele artiste spre a le povesti. Grație colecțiilor și inventatorilor de povești, urbea din inima Basarabiei și-a suprapus treptat stratului fizic real, unul ficțional îmbogățitor. Puterea ficțiunii de a modela orașul real este enormă și nu trebuie neglijată. Scriitorii au capacitatea de a-l transforma în topos literar, adică îl pot înzestra cu calități mai mult sau mai puțin corespunzând realității, dar care, în virtutea forței afective și transfiguratoare a plămuirii, se vor fixa mai lesne în memoria individului. Adesea proiecțiile literare pun în umbră detaliul edilitar în favoarea imaginii fantasmagorice, mistificatoare, care îi vor asigura localității nemurirea fizică.

Evenimentele care s-au produs în Chișinău și, în genere, în regiune la începutul secolului trecut au suscitat interesul vesticilor pentru acest spațiu nou și necunoscut. Publicațiile din Basarabia, dar și din Occident au furnizat un volum mare de prezentări ale orașului, însă, prin grila metodologiei pentru care am optat (imagologie literară), au trecut doar expresiile (para)literare ale acestui depozit. Pe deasupra, am decupat din spațiul tipografic disponibil numai contribuțiile

străinilor orașului, adică ale scriitorilor care au fost în trecere sau au șezut aici o vreme și, la plecare, au luat cu ei povești despre frumusețea și mizeria lui. Mai ales că, imagologia străinilor s-a dovedit a fi mai convingătoare și mai rezistentă în timp. Se pare că vizitatorii orașului, având privirea proaspătă în momentul de interacțiune cu un spațiu cultural alternativ, diferit și relativ necunoscut, au deslușit și au reprezentat mai concludent Chișinăul. Pe de o parte, literatura cultă, cea cuprinsă între notele de călătorie și roman, a înregistrat momente semnificative ale mentalului colectiv al locului, pe de altă parte, ea însăși, literatura, a generat imagini convingătoare, prefigurând orașului un imaginar identitar particularizant. În continuare vom puncta în (para)literatura vizitatorilor câteva nuclee mitopoetice care compun imagologia Chișinăului de la începutul secolului trecut.

«Orașul miresmelor rusești»

Spre deosebire de metropolele central și vest-europene, unde modernizarea avea ritmuri trepidante, Chișinăul din a doua parte a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, fiind capitală a guberniei țariste sau târg de provincie în Regat, persista în formele de civilizație cvasiurbană, semi-rurală, ca așa-numit „oraș-sat” obișnuit pentru Moldova. Dincolo de zona centrală, cartierele mărginașe îi erau încă haotic conturate. Pe deasupra, orașul mai păstra fizionomiile culturale ale civilizațiilor și puterilor care au l-au traversat și stăpânit. Această îndelungată stare de lucruri a suscitat vizitatorilor atât percepții pozitive, sentimentale, derivând dintr-o tradiție patriotică puternică și proliferantă, cât și negative, care i-au fixat complexele și handicapurile.

Una dintre primele opere literare care au circumscris Chișinăul unui topos literar este *Pribegi în țară răpită. Roman social basarabean*, de Dumitru Moruzi. Cartea a apărut de sub ti-

par în 1912, consemnând evenimentul a 100 de ani de ocupație rusească a Basarabiei. Romanul este în mare parte autobiografic chiar dacă numele actorilor sunt modificate, având în centrul acțiunilor un personaj, al cărui prototip este tatăl său Constantin D. Moruzi. Acțiunea începe cu anul 1854, când familia micului Dumitru a trecut, la ordinul autorităților austriece, din Moldova în Basarabia, unde avea o casă la Chișinău și moșii în Cosăuți și Ciripcău. Capitala Basarabiei este deci orașul copilăriei autorului, prin urmare, avem în roman un Chișinău reconstituit mental, visat, creat, poetizat. Orașul ne apare ca un ținut imaginar cu o atmosferă idilică, realitatea restituită prin filtrul subiectiv, cu toată încărcătura de fantasmă, percepții și amintiri, dă naștere întâmplărilor fictive. În planul amintirilor melancolice, G. Călinescu a identificat similitudini tematice cu Nicolae Filimon, mai ales că ambii autori au pus în centrul acțiunilor viața vechilor familii de boieri. Pe de altă parte, s-a spus despre scrisul lui Dumitru Moruzi că denotă influența autorilor de romane sociale, mai ales a celor ruși ca Turgheniev și Tolstoi. Ca și în cazul autorilor menționați, la Moruzi descrierea aspectului urbanistic corelează cu cercetarea sociologică, a moravurilor, a mentalităților etc. Patina reportericească și tenta memorialistic-evocatoare a generat imaginile unui Chișinău, văzut din perspectivă realistă și, în același timp, trecut prin grilă mitologizantă.

La 1854, Chișinăul (ortografiat *Kișinău* în roman) lui Moruzi oscilează între o viață patriarhală moldovenească și una modernizată a civilizației europene, nu de puține ori frumoasele case cu arhitectonică modernă fac parte din același peisaj cu străzile înfundate în noroi. La acest amestec ciudat se adaugă contribuția tuturor puterilor care s-au perindat pe aici, geometria cartierelor configurând straturile istorice și sociale suprapuse de-a lungul anilor. Centrul

reflectă planul edilitar al țarului rus, periferia păstrează muzeal formele arhitecturale și de mentalitate vechi. Romanul scoate de sub zgu-
ra istoriei reperele topografice care configurau identitatea târgului moldovenesc de altă dată cu mahalalele sale specific rurale de la suburbii:

„După ce trecu cele două poduri de piatră de peste apa Bâcului, care pe locul acela se desparte în două brațe, pentru a se împreuna iar într-un singur ceva mai la vale, careta intră în sfârșit în vechiul Chișinău moldovenesc, prin ulița de jos rebotezată Pavlovskaja Ulița (azi strada Petru Rareș – *n.n.*), cu toate că împăratul Pavel a trăit și a domnit râvnind poate la cucerirea Basarabiei, dar fără măcar habar să aibă că va da strălucitul său nume celei mai mocir-loase din străzile Chișinăului. (...)

Mai întâi, de cum treceai apa Bâcului, în care se bălăceau în voie și găștele și rațele și porcii mahalalei, începeau case țărănești acoperite cu stuf, cu gospodării mai mari sau mai mici, după puterea omului, îngrădite cu nuiele și de pe ale căror garduri săreau potaie întregi de câni flămânzi, ori numai răi de colți. Întreg orașul fiind clădit pe un strat gros de nisip, acoperit numai de un strat subțire de pământ negru, acesta se măcina curând și roțile trăsurilor, făcându-se una cu stratul cel de dedesubt. Apoi vântul și ploile ducând nisipul tot la vale. Mijlocul uliței se tot cobora mereu, până la o adâncime de un metru, sau chiar doi pe unele locuri. Casele și împrejuririle rămăneau sus, așa că părțile lăturalnice ale biete străzi, alcătuiu adevărate movilițe împodobite cu boz, iarba holerei și alte lucruri scumpe aruncate pe garduri sau lăsate de vreun trecător. Cui îi dă mâna să se răsfețe în droșcă îi mergea bine. Cei pe jos își croiau drumul cu piciorul, fără a se prea uita pe unde călcau și dând naștere la câte două-trei cărarușe paralele, după lărgimea locului și mulțimea nevoilor.” [2, p. 4-5]

Îi datorăm lui Dumitru Moruzi și profilul orașului din mijlocul secolului trecut cu denumiri de ulițe după numele proprietarilor boieri

care aveau aici case, după naționalități, bresle etc. Multe din aceste străzi au fost redenumite, iar clădirile s-au ruinat în 1936 sau a fost distruse definitiv în iulie 1941:

„Ici, colea câte o casă de popă cu acoperemânt de șindrilă, zăplaz înalt și poartă de scânduri reze-mată pe stâlpi de stejar. Când te întâlneai cu vreo casă mai mare, în felul caselor boierești din orașele noastre de județ, știai de îndată că acea casă dă numele stăpânului ei și uliței, fără ca numele acesta să fie numaidecât boieresc; iar ulița în care se afla vreo sfântă biserică, lua numele bisericii sau chiar a ctitorului care o zidise. Și astăzi sunt încă ulițele Sf. Haralamb, Buna-Vestire, Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Ciuflea (aceasta după numele ctitorului). După numele proprietarilor de case avem: ulița lui Baloș, a lui Donici, Pruncul, Cațiki sau a lui Constantin, Andrei, Mihai etc. Mai vin numiri de meserii sau de naționalități, precum: ulița căsăpiilor, a cojocarilor, a morarilor, armenească, grecească, turcească (cu toate că nici în copilăria mea nu am apucat decât doi turci în Chișinău, care au murit și aceea); în sfârșit, jidovimea alcătuită din trei uliți: a Caraibilor, Evreească și a Fariseilor. Bineînțeles că acelor străzi, când prin minune nu și-au schimbat numirile cu a vreunui cinovnic influent sau guvernator, ca Kiprianof, Astapof și alții, li s-au rusit numele de nu le mai recunoști. Ulița lui Baloș a devenit Balsovskaia, a lui Donici, Doniev-skaia (parcă ar fi fost bulgar, săracul), a lui Pruncul, Prunkulskaia, Cațiki, Kațikiskaia, a Cojocarilor, Kojuhârskaja, Kasapskaia și așa mai departe.” [2, p. 5-6]

Nu întâmplător Gheorghe Bezviconi avea să asocieze vechile toponime cu o muzică armonioasă: „O simfonie întreagă de romantism răsună în nomenclatura veche” [3, p. 67]. Trecerea în revistă a denumirilor de străzi capătă la Moruzzi ordinea unei frumoase partituri artistice cu sonorități lingvistice variate. Un alt strat istoric al orașului îl reprezintă cartierul negustoresc

Chișinău, secolul XIX

Chișinău, secolul XIX

cu ulițele armenească și turcească, unde moldoveanul conviețuiește în mijlocul unui amestec etnic pेत्रиș, armeni, turci, evrei și ruși, pe care istoria i-a adus aici în diferitele ei epoci:

„Acolo întâlneai dughene cum mai erau nu tocmai demult la Iași pe ulița mare, alături de Mitropolia veche: cu niște stâlpi groși, alcătuint un fel de galerie acoperită înaintea lor, cu obloane de fier la ușe și ferestre. Mai dai pe acolo de câte o tarabă pe care ședea grecește vreun negustor bătrân, cu antereu și giubea, șapcă cu cozoroc și niște ochelari mari pe vârful nasului. Acela dacă nu era nici grec, nici armean, apoi știa la sigur că-i moldovean curat!” [2, p. 6]”

În bazar, vânzătorii ambulanți își oferă marfa cuconilor și cuconițelor. Se vinde cvas, înghețată („saharnii marojni”), covrigi („sfeji bubliki”) și harbuji. Nu lipsesc din peisaj renumitele semințe de floarea soarelui scuipe de orașence „pufnind ca mâțele”, bun pretext pentru scriitor să invoce o poveste cu haz:

„Cât despre semințe, precum deputatul american simte negreșit trebuința să cioplească cu cuțitul vreo bucățică de lemn în timpul congresului de la Washington, asemenea rusul de orice treaptă, când vine toamna, simte trebuința să ronțăie în dinți semințe de răsărita soarelui. Altfel l-ar mânca gingiile!” [2, p. 160-161]

Odată dispărută fizic sau, în orice caz, metamorfozată simțitor, această topografie capătă dimensiune mitologică. Cu atât mai mult că textul Dumitru Moruzi nu este un tratat de specialitate, ci operă literară, imaginile Chișinăului făcând parte dint-o ficțiune și fuzionând în fluxul narațiunii cu poveștile lui mai mult sau mai puțin autentice. De la descrierea străzilor și a clădirilor se trece pe neobservate la povestea unui prinț român cu rădăcini greci, Alexandru Mavrocosta, „un bărbat înalt, de o rară frumusețe”, rupt de locurile natale. Aristocratul cu o genealogie selectă ajunge la Chișinău la invitația țarul rus care îi oferă protecție și îi recunoaște statutul de nobil. Autorul își poartă personajul prin oraș și unele sate, prin casele familiilor boierești și săli administrative. Realitățile sunt trecute prin

filtrul subiectivității acestui *străinal locului* și îi poartă coloratura întregului spectru de percepții senzoriale. Reconstituirile prin prisma realistă nu exclud proiecțiile imaginare, compensatoare. Dincolo de spațiul real, orașul capătă descrieri mai ocolite ale unui univers purificat spiritual. În cadrul înzăpezit, Chișinăul are nespusă vrajă și poezie, fapte ale realității prozaice devin reprezentări imaginare cu atmosferă de mister. În aceste momente, Dumitru Moruzi operează claviatura romantică și visătoare deschizând oportunități unei imagini ideale a orașului:

„Trecea sania ca visul pe lângă grădina publică, mai poetică decât vara, cu copacii săi mari ce păreau de cristal, gemând și ei sub țurțurii de gheață care îi învăluiau și crengile și crenguțele, prefăcându-i sub razele tinere ale dimineții în atâtea podoabe de bri-liante, rubine și safire! Tot așa de poetic se arătau și bulevardul, gimnaziul, seminarul și palatul episcopal cu poarta sa zugrăvită numai în sfinți. Aveau și ele aceiași înfățișare proaspătă a clădirilor văzute în strălucirea dimineților senine de iarnă” [2, p. 29].

Simetrice cu proiecțiile idilice, sunt imaginile unui Chișinău mohorât, insalubru, pe alocuri dezgustător, pe care autorul îl reconstituie cu un amestec de amărăciune și ironie:

„... odată cu dezghețul se prefăcură și ulițele toate în niște puhoai, cărând la vale și sloiurile, și nisipul uliței, și câini sau pisici înecate, și găini moarte, și câte necurățenii, toate. Ba se spune că prin mahalalele de jos apa înecase cogeamite vițel și vreo doi porci. De te duceai undeva cu izvoșcicul, nu te udai decât atunci când se răsturna cu roatele în sus, lepădându-te în vreo băltoacă. Altfel de intra apa în trăsura la vreo adâncitură mai mare, nu purtai nicio grijă, numai ridica picioarele pe capră și o lăsa să curgă în voie pe sub dumneata, că tot uscat rămâneai! De se împotmolea izvoșcicul dumitale, chemai pe altul ca să te scoată și tot ajungeai acolo unde aveai treabă.” [2, p. 145]

Urbea lui Dumitru Moruzi își are fixată o ierarhie socială de colorație imperială: clasa de sus, cu propriile ei cutume și o mentalitate încă fanariotă, patriarhală și cvasiorientală își cultivă cu ostentație ritualuri de societate înaltă cu baluri și banchete, discuții de salon în franceză, vestimentație occidentală și plimbări în trăsuri

prin parcuri. Clasa de jos o formează servitorii de pe lângă casele nobililor: moldoveni sau țigani. Cartierele negustorești sunt populate de evrei, armeni, turci și bulgari. În cazărmi își duc existența cazonă soldații ruși.

Personajul romanului descoperă în capitala guberniei un univers familiar, ancorat în liniștea arcadică proprie orașului moldovenesc. Chișinăul îi amintește cumva orașul natal, cu case boierești din piatră, construite sub influența arhitecturii din Iași. În orice caz, viața culturală de aici nu se deosebește cu mult de cea de la Iași, căci în sălile de muzică se aude muzică clasică sau cântonete franceze, la teatru se joacă Alfred de Musset, evoluează trupe de peste Prut, vin actori ca M. Millo și Luchian. Retragerea armatei ruse din Iași a atras după ea la Chișinău multe familii din Moldova și din Muntenia, care au importat cu ele gustul pentru evenimente mondene, comportament manierat, aranjamente matrimoniale, intrigă și conspirații politice. Cel puțin printre elitele orașului cu apetit pentru fastuosul de import occidental și rusesc, Mavrocosta se simte ca la Iași. Influența societății înalte din Principate este evidentă mai ales la baluri și petreceri. Și aici ca în Iași, București sau Focșani, aflați departe de casă și lipsiți de societatea feminină, ofițerii ruși, petrecăreți din fire, își propun să-i învețe pe boierii moldoveni și mai cu seamă pe soțiile și fiicele lor, ținute până nu demult doar în spațiul lor privat, să danseze în public ca la Sankt Petersburg. Pentru că și orașul de pe Neva este unul semi-occidental, franțuzit la acel moment, tabloul melanjului de elemente culturale de sorginte turcă, română, rusă și franceză se arată în Chișinăul boierilor moldoveni extrem de pitoresc. Salonul boierului cu oaspeții săi deghizați nefiresc și având veleități de elite occidentalizate apare ca o *mise-en-scène* cu toate recuzitele pentru un teatru de comedie:

„Aceiași generali și ofițeri eleganți, cu piepturile pline de decorații de parcă ar fi cucerit lumea, buni

dânțuitori, nevorbind rusește decât la slujbă, iar în societate neîntrebuițând decât cea mai curată franceză, împetrițată însă cu Ahh! Sau cu Niu! Național rusesc. Aceiași boieri cărunți sau cheli, plutind în niște fracuri largi, dar care tot li se păreau strâmte după urma giubelei; cu bumbi de diamant, rubin, sau safir pe plastronul cămășii și lăsându-și fetele și cucoanele pe seama ofițerilor, pentru ca să se scufunde într-o partidă de giordum sau de stos, în fumul tutunului turcesc, sorbit cu nesaț din niște țigarete de chihlimbar, mai groase decât imameaua ciubucului.

Aceleași *coconițe modovence* (după spusele surorilor lor de peste Milcov) gătite ca dă la Paris și vorbind până și țiganilor limbă dă pă malurile Seinei! Aceleași coconițe smolite și boite à la Cc. Chirița (după spusele surorilor de dincoace de Milcov) vorbind limba de pe malurile Dâmboviei cu *tără, țără* ca la ușa cortului! Aceleași intrigă și clevetiri între surori de același neam, nelăsând a se întrezări, nici pe departe, că peste vreo patru, cinci ani, Valahia și Moldova vor alcătui aceeași frumoasă țară, iar că dumnealor vor fi toate mume și soții de Români” [2, p. 38-39].

În același timp ochiul distinge clar diferențele. La numai câteva sute de kilometri de Iași, prințul intră într-o lume rusificată și trăiește un conglomerat de experiențe noi. Cultura rusă cu varianta ei de civilizație este vizibilă începând cu felurile de mâncare pe masa boierului moldovean din Chișinău și până la denumirile de străzi. Festinul lui Dumitrache Rusu se compune, pe lângă felurile de mâncare „obișnuită”: ciorbă, „sarmale, pilaf, chioftele, murături, plăcinte, catif, fructe și vin din podgoriile basarabene, dulciuri și cafele”, și „pirojki”. După cină, bărbații se retrag în cabinetul de lucru „la câte un ciubuc și o vișinată”. „Miresmele naționale rusești” sunt indispensabile în reprezentările mitice ale Chișinăului. Mavrocosta este însuflețit de aceste realități inedite, de exemplu, de sania rusească:

„... ceva mai mică decât cele de un cal obișnuite la Iași, dar la care erau înhămați doi cai zdraveni și grași (...) Pe capra mică ședea pe un șold și cu picioarele afară *Izvoscicul* (adică birjarul), îmbrăcat într-un caftan de culoare albastră, încins cu o curelușă bătută în ținte și purtând pe cap o căciulă de oaie cu fund de catifea în culoarea caftanului, cam ca acela al soldaților bulgari, de care nici nu se pomenea atunci” [2, p. 27-28].

Spiritul critic observă însă neapărat faptul că sania, „înhamătura aceasta ciudată” este numită rusește „troica”, pentru a menaja orgoliul cultural al rușilor. Urcând în troică, Mavrocosta simte „un miros cu totul nou pentru niște nări moldovenești”, cu o „dohoreală ce o răspândeau deopotrivă hamurile rusești unse cu îngrijire, caii bine hrăniți cu păpușoi și izvoscicul bine adăpat cu votki”. Dacă interiorul casei boierești îi mai dă iluzia acasei, ulițele Chișinăului îi provoacă revelația străinătății. Cu a sa arhitectură, cu denumirile de străzi, vorbire, uniforme, „sălbatica capitală a Basarabiei” pare a fi un implant din carnea stepelor rusești: „Ia acum, zic și eu că-mi miroase a țară rusească, făcu beizadea-ua ducându-și batista la nas. Nu mai dădusem de așa parfum frumos tocmai din anul 1849 la Odesa”. Din cazărmi adie străin și dizgrațios „un abur cald de borș din sfecă, de pâine cazon și de cizme de toval unse cu dohot și cu său”. Retrasă în casa lor, familia face totul pentru a instala confortul obișnuit de la Iași, mai ales cel al senzorilor cu „dulceață, cafea turcească și ciubuc, întins a lene pe un divan și în miresmele lui iubite, ca în țara Moldovei”.

Înveșmântat în straietele unei culturi străine, Chișinăul atrage și, în același timp, respinge. Lui Moruzi nu-i scapă nefirescul amestec de trăsături pe care le trădează chișinăuienii după patru decenii de înstrăinare. Obișnuiți cu schimbările mereu neprevăzute de forțe politice, oamenii locului au în sânge adaptarea. Imaginea birjarului habotnic care dă cu capul de pământ în fața Catedralei bruiază atmosferă mistică cu nuanțele grotești:

„Pe când erau să ajungă în dreptul unui soi de poartă triumfală clădită din piatră și cărămidă, dar tencuită și boită galben cu alb, pentru ca să fie la fel cu catedrala (pe rusește soborul) și cu clopotnița, deodată caii se opriră pe loc, birjarul sări de pe capră, își scoase repede căciula și îngenunchind smerit pe zăpadă, începu să croiască niște cruci mari și îndesate, cum numai rușii pravoslavnici știu să le îndese. În același timp clopotele începură a suna ascuțit în

clopotniță, iar din poarta cea triumfală clopotul cel mare începu să mugească și ceasornicul orașului să bată ceasul opt” [2, p. 29].

Elitele societății basarabene au o misiune mult „mai grea”, boierii moldoveni fiind nevoiți să prindă din aer modele timpului venite dinspre cultura franceză și trecute prin filieră rusă. În obiectivul scriitorului cu certe năzuințe naționale, fizionomia protipendadei chișinăuiene coplesită de favoruri și privilegii, ia forme caricaturale. De voie de nevoie, când ajunge sub vreme, boierul moldovean se face comod. Cel care face parte din stratul social cu acces la studii și ar fi trebuit să constituie rezistența împotriva rusificării refuză să-și asume asemenea misiune plină de riscuri. Cu toate acestea, boierul moldovean are o identitate scindată, pe de o parte, el este nevoit să interpreteze rolul de supus loial al țarului, iar, pe de altă parte să-și asculte de viața interioară, formată de cutumele și sensibilitatea etnică. Pe scena publică, boierul moldovean este un rus, în viața privată își respectă specificul moldovenesc. Nicio schimbare a istoriei nu poate rade definitiv această moștenire:

„La oraș, cc. Andronache ținea caifet rusesc în casele sale din fața grădinii publice și te cinstea după datinile rusești, cu obicinuitul pahar cu ceai. Dis-de-diminează, îl găseai ras cu îngrijire, îmbrăcat după ultima modă, cu mustăcioara lui albă, bine pieptănată, cu fruntea dezvelită până-n ceafă, între două tufe de păr mai mult alb decât blond. Rar să-l întâlnești pe uliță sau pe aiurea fără crucea sfintei Ana la gât. Așa că la Chișinău era ai rus decât toți rușii. La țară însă era altfel de om: îl găseai veșnic în marele cerdac din fața casei sale, îmbrăcat după cum era vremea pe afară: când în halat de vară, când în haine de săiac, când cu câte o cațaveică cu bană de vulpe. Acolo te cinstea cu dulceți și cafele, iar masa lui era curat moldovenească. Așa avusese înțelegere cu cucoana dumisale: la oraș să fie ruși ca toți rușii, iar la țară neași moldoveni!” [2, p. 155].

Chișinăul trăiește între 1855–1859 viața imperiului, reacționând ritmic la evenimentele de la Sankt Petersburg. Pe timp de război, orașul trebuie să rezoneze cu preocupările și strategiile

Panorama orașului la 1889

Hotelul Suisse sau Casa de Oaspeți a Mitropoliei Basarabiei în secolul XIX

cartierului general al prințului Gortciacof („glavaia cvartira”). Ca pe scena unui teatru militar, pe străzile urbei circulă încolo și înapoi săniile cu răniții din Crimeea sau pleacă la război regimenteacompaniate falnic de fanfară. Pe timp de pace, boierii își deschid ușile încă de pe la ora mesei pentru oaspeți, organizează baluri și recepții, unde își dau aere și își etalează maniere aristocrate. Alteori își scot familiile la „catania” (plimbare) în echipaje elegante, care circulă cu roțile „îngropate în nisip până la butuc” în perimetrul bulevardului din fața Episcopiei și străzile Gogol și Pușkin. Când traiectoriile unor echipaje se intersectează, între proprietarii lor se înfiripă un schimb de păreri despre război și marele puteri ale timpului. Moartea „Tata-țarului” îi îmbracă pe toți în haine negre timp de șase luni.

După 1858, „rușii și românii petrecură laolaltă de minune, fără intrigi, fără critică sau clevetiri, în adevărată veselie și dragoste frățească”. Iarna se organizau baluri și serate extravagante cu mese copioase, plimbări cu sania, iar primăvara se mergea la picnicuri pe iarbă verde, „căci rușii sunt oameni cărora le plac petrecerile și după ei se luau și boierii noștri moldoveni mai iubitori de liniște”. Segmentul de timp a generat poveștile lui, pigmentate cu situații haioase. De exemplu, un general rus s-a reținut în memoria colectivă pentru catrenul pe care îl rostia cu vreo ocazie:

„Spunie, spunie, maldavanî
Undi drumu na Fașanî

Na căsuța mititica
I nievestca frumușica!” [2, p. 165]

În jurul exoticei familii armene Manuc Bey, care trece cu familia sa de două ori prin Chișinău în drum spre Odessa, se țes legende, iar Dumitru Moruzi le reproduce în felul său cu mult fleur de povestitor care știe să-și pigmenteze narațiunile și cu o bună ironie. În varianta lui, originea familiei și misterioasa ei avere vine de la Manuc, o fostă „slugă credincioasă” a marelui vizir Kiupruli din Istanbul. Cu puțin timp înainte ca vizirul cu toate cadănele sale să piară în luxosului palat de pe malul Bosforului, mistuit de incendiu, la ordinul sultanului Mahmud, a dat indicație lui Manuc și Ali să adăpostească pe o corabie întreaga lui hazna cu galbeni. Vizirul nu a reușit să scape cu viață din palat ca să evadeze pe corabia pregătită în acest scop, slugile lui pomenindu-se astfel foarte bogate. Norocoșilor nu le rămânea decât să plece la Odessa și de acolo, ca să-și ascundă urmele, la Chișinău. În capitala guberniei au împărțit între ei galbenii. Turcul Ali și-a cumpărat o casă, în curtea ei și-a îngropat partea sa de ulcele cu galbeni, scoțând de acolo câte unul pentru a-și plăti viața frumoasă și îndestulată. Povestea turcului a incitat spiritele încă mult timp după moartea sa, căci se presupunea că au mai rămas ulcele nedezgropate în pământul din fața casei. Manuc Bey a cumpărat mult pământ, devenind cel mai mare proprietar al Basarabiei. Fiului său Jean i-a dat educație aleasă la Moscova și l-a căsătorit cu o

armeană înscrisă de mult timp în noblețea rusească. Cu această ocazie, Jean și-a tradus titlul de „Bey” în „Cneaz”, și-a pus o coroană regală și un cap de zimbru pe mantie, astfel că „biata Moldovă s-a trezit cu o beizadea mai mult”. Cu toate semnele heraldice în regulă „Prințul Jean” și-aridicat și un palat la Odessa, „purtând trufaș zimbrul Moldovei pe frontal”, apoi o casă frumoasă la Hâncești. Pe moșiile lui au îmbogățit, obținându-și apoi titlul de „dvorean” mai mulți armeni basarabeni.

Pe la 1869, morfologia Chișinăului se schimbă iar. Primind în sânul societății sale pe tinerii fii ai boierilor moldoveni, care se întorceau acasă de prin universitățile rusești „îmbrăcați la modă, dar ascunzând carâmbul și tureatca cizmei sub elegantul pantalon franțuzesc, cămașa de mătase colorată sub gulerul scrobrit și manșete, purtând complete de stofă englezească sau redingote negre și fracuri neînchipuite sub niște plete de mușic rusesc și niște bărbi de vlădică până la brâu”,

urbea devenea tot mai mult un satelit al civilizației ruse. Aceștia își ziceau „ruși de obârșie moldovenească”, vorbeau mai mult în rusește decât românește, având cunoștințe de istorie numai cât să întrețină o discuție sumară despre „neînvingătoarea armie rusească care biruia lumea întreagă”, chiar și atunci când aceasta „mânca câte o trântea”.
(va urma)

Note și referințe bibliografice:

1. Spre deosebire de istorici, care o folosesc cu sensul de „minciună” condamabilă în raport cu adevărul documentului, dăm noțiunii de „miologie” înțelesul de prestigiu, de imaginar simbolic ce întregeste identitatea unui oraș și îl fac atractiv din punct de vedere cultural. Mitopoetica – literatura ce dă naștere miturilor despre Chișinău.

2. Moruzi, Dumitru. *Pribegi în țară răpită. Roman social basarabean*. Iași: Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu, 1912.

3. Bezviconi, Gheorghe. *Chișinăul de altă dată*. În: *Profiluri basarabene, Chișinău: Știința, 2017.*

Mitopoetica orașului Chișinău (dosarul vizitatorilor din prima jumătate a secolului trecut)

Rezumat. Publicațiile literare din Basarabia, dar și din Occident din prima jumătate a secolului trecut, mai ales începând cu momentul în care frontiera Europei se extinde până la Nistru, suscitând interesul vestitilor pentru un spațiu nou necunoscut, furnizează un volum mare de prezentări ale orașului Chișinău. Prin grila metodologiei pentru care am optat (imagologie literară) vor trece doar expresiile literare ale acestui depozit. Vom decupa din spațiul tipografic disponibil doar contribuțiile străinilor orașului, adică ale scriitorilor care au fost în trecere sau au șezut aici o vreme și, la plecare, au luat cu ei povești despre frumusețea și mizeria lui. Mai ales că imagologia străinilor s-a dovedit a fi mai convingătoare și mai rezistentă în timp.

Cuvinte-cheie: Chișinău, imagologie literară, Dumitru Moruzi, influență culturală.

Mythopoetic of Chisinau City (Visitor's file from the first half of the 20th century)

Abstract. Literary publications from Bessarabia and the West from the first half of the last century, especially from the moment when the European frontier extends to the Nistru, raising the West's interest in a new unknown space, which provides a large amount of Kishinev City presentations. Through the grid of our methodology (literary imagology) only the literary expressions of this deposit will pass. We will cut out from the print space only the contributions of the city's aliens, that is to say the writers who have been in the passage, or have sat there for a while, and, on their departure, have taken with them stories about City's beauty and misery. Especially, because the alien imagology proved to be more persuasive and resilient over time.

Keywords: Chișinău/Kishinev, literary imagology, interwar, Dumitru Moruzi, cultural influence.